

157. *Calluna vulgaris* (L.) Hull — Wrzos zwyczajny

Wrzos zwyczajny swoim zwartym zasięgiem obejmuje niemal całą Europę, z wyjątkiem południowej części Półwyspu Apenińskiego i Półwyspu Bałkańskiego. W europejskiej części ZSRR rozprzestrzeniony jest od strefy tundry na północy aż do południowej granicy lasów iglasto-liściastych na południu. Na wschodzie, w Syberii Zachodniej sięga po Tobol i Irtysz. Dane o występowaniu *C. vulgaris* w Syberii Wschodniej są niepewne i wymagają potwierdzenia (Koropačinskij, 1975, Dendroflora Altajsko-Sajanskiej górnoej oblasti). Wyspowe stanowiska znane są z górnego biegu Kamy, z południowo-wschodniego krańca Półwyspu Bałkańskiego, z Małej Azji, z północno-zachodniej Afryki (Maroko) oraz z Azorów.

Z Półwyspu Bałkańskiego wrzos podawany jest z południowej Bułgarii, z gór Strandža i z Rodopów (Vylev, Gančev, Velčev, 1960 Ekskurziona flora na Bylgarija), a także z europejskiej części Turcji, z okolic Stambułu (Rechinger, 1938, Feddes Repert. Beih. 98). W Anatolii rośnie on również między Beykoz a Polonezköy (Browicz, 1973, in sched.), blisko Zonguldak (Birand, 1952, Plantae Turcicae), a także koło Trapezuntu (Handel-Mazzetti, 1909, Ann. Nat. Hofmus. Wien, 23). Na rozproszonych stanowiskach w Ameryce Północnej jest wrzos prawdopodobnie tylko introdukowany (Hultén, 1958, The Amphi-Atlantic Plants).

Najwyżej położone stanowiska *C. vulgaris* znajdują się w południowej Szwajcarii, w kantonie Ticino (Tessin) — około 2700 m n.p.m., w Alpach Retyckich — 2680 m (Hegi, 1926, Illustrierte Flora von Mittel-Europa, 5, 3), w kantonie Wallis — 2460 m (Hegi, l.c.). w Wysokich Tatrach — 2254 m (Pačlová, 1971, Acta Facult. Rerum Natural. Univ. Commeniana, Botanica 19), w południowej Bawarii — 1950 m (Hegi, l.c.), we Francji w górach Puy-de-Dôme i Cantal — 1800 m (Chassagne, 1957, Flora D'Auvergne, 2), w Lesie Bawarskim — 1455 m (Hegi, l.c.) i w Norwegii — 1350 m (Lied, 1952, Norsk Flora).

Rozmieszczeniem wrzosu na Półwyspie Bałkańskim zajmował się szczegółowo P. Fukarek, który też sporządził mapę przebiegu południowej granicy zasięgu na tym terenie (1963, Godišnjak Biološkog Instituta Univerziteta u Sarajevu, 16). Ogólne mapy zasięgowe *C. vulgaris* opublikowali między innymi: E. Busch (1919, Flora Sibiri i Dalnjago Vostoka, 3), W. Beijering (1936, Bot. Néerland, 33, 2), R. Nordhagen (1938, Bergens Mus. Arbok Naturv., 1), H. Meusel (1943, Vergleichende Arealkunde, 2), A. N. Sladkov (1954, Trudy Inst. Geogr. Akad. Nauk SSSR, 61), E. Hultén (l.c.).

C. vulgaris jest wybitnie światłożądną krzewinką i zanika w miarę ocieniania środowiska. Rośnie na torfowiskach oraz w świetlistych i suchych lasach sosnowych na glebach ubogich, na kwaśnych glebach humusowych oraz na piaskach i wydmach. Często zajmuje rozległe przestrzenie tworząc tzw. wrzosowiska. Na wielu z nich poza wrzosem zwyczajnym występują pojedyncze sosny i jałowce. W Europie Środkowej znane są dwa typy wrzosowisk — na torfowiskach i na glebach suchych. Skład florystyczny wrzosowisk jest bardzo zróżnicowany i fitosocjologicznie mało jeszcze poznany. W terenach przyśródziemnomorskich Europy Zachodniej wrzos występuje w zaroślach z gatunkami z rodzaju *Cistus*, a przede wszystkim z *Lavendula stoechas*, a na najbardziej południowych stanowiskach w Maroku razem z *Erica umbellata*, *E. arborea* i *Pulicaria odora*.

W Polsce wrzos pospolity znany jest w całym kraju zarówno na niżu, jak i w górach. Najwyższe stanowiska (poza Tatrami) stwierdzono w Goreach na Turbaczu — 1305 m n.p.m. (Kornaś, 1957, Monogr. Bot., 5), na Wzniesieniu Gubałowskim, na Palenicy — 1140 m (Grodzińska, Pancer-Kotejowa,

1960, Monogr. Bot., 11, 1), w Sądecczyźnie, w pasmie Jaworzyny nad Kamieniem — 1083 m (Pawłowski, 1925, Geobotaniczne stosunki Sądecczyzny), w Bieszczadach Zachodnich, na Smereku — 1080 m (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20), w pasmie Policy pod Czernicą — 990 m (Stuchlikowa, Stuchlik, 1962, Fragm. Flor. et Geobot., 8, 3), na Babiej Górze — 813 m (Kotula, 1889-1890, Rozmieszczenie roślin naczyniowych w Tatrach), w pasmie Bukowicy, na brzegu lasu koło Dołżycy — 700 m (Grodzińska, 1968, Fragm. Flor. et Geobot., 14, 1). W Karkonoszach Wschodnich notowany był w wielu zespołach i najwyżej pojawia się pod Śnieżką w zespole *Agrostis rupestris-Festuca picta* — 1570 m (Macko, 1951, Acta Soc. Bot. Pol., 21, 4).

Wrzos zwyczajny rośnie u nas w suchych, świetlistych lasach sosnowych lub brzozowych z udziałem jałowca. Niekiedy tworzy niewielkie wrzosowiska, szczególnie na miejscach po wycięciu lasów i występuje razem z *Sarothamnus scoparius* i gatunkami z rodzaju *Genista* oraz *Cytisus*. Na północy kraju, w miarę stabilizowania się wydm szarych jest jednym z pierwszych pojawiających się tam krzewów obok *Salix repens* i *Empetrum nigrum*. Na zapleczu wydm wchodzi w skład wrzosowisk torfowiskowych z rzędu *Ledetalia palustris*, gdzie też rośnie z *Erica tetralix*, *Trichophorum caespitosum* subsp. *germanicum*, *Empetrum nigrum*, *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea*, *V. oxycocos*, *Andromeda polifolia*, *Eriophorum vaginatum* i licznymi gatunkami *Sphagnum*. Na torfowiskach typu bałtyckiego występuje na kępach wraz z *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea* i *Empetrum nigrum*. Jest gatunkiem charakterystycznym dla zespołu jałowych łąk i wrzosowisk z klasy *Nardo-Callunetea* i reprezentowany jest w zespołach z rzędu *Nardetalia* (*Nardo-Callunetum*, a rzadziej *Hieracieto-Nardetum*), a również z rzędu *Calluno-Ulicetalia*. Ponadto bywa spotykany w borach chrobotkowych, w niektórych wariantach, w których oprócz wrzosu zwyczajnego pojawia się np. *Deschampsia flexuosa*, *Carex pilulifera* i *Vaccinium vitis-idaea*.

Mapa ogólnego rozmieszczenia wrzosu zwyczajnego w Polsce nie była dotychczas opracowana.

The continuous range of heather covers almost the whole of Europe except for the southern parts of the Appenine and Balkan peninsulas. In the European part of the USSR it is distributed from the tundra in the north to the southern limit of mixed broad leaved-coniferous forests in the south. In the East in Western Siberia it reaches Tobol and Irtish. Data on the occurrence of *C. vulgaris* in Eastern Siberia are uncertain and require confirmation (Koropačinskij, 1975, Dendroflora Altajsko-Sajanskoj gornoj oblasti). Outliers are known from the upper run of the Kama river, from the southeastern tip of the Balkan Peninsula, from Asia Minor, from northeastern Africa and from the Azores.

From the Balkan Peninsula heather has been reported from southern Bulgaria, from the mountains of Strandža and from the Rhodope Mts. (Vylev, Gančev, Velčev, 1960, Ekskurziona flora na Bylgarija) and also from the European part of Turkey from the vicinity of Istanbul (Rechinger, 1938, Feddes Repert. Beih., 98). In Anatolia it grows also between Beykoz and Polonezköy (Browicz, 1973, in sched.), near Zonguldak (Birand, 1952, Plantae Turcaicae), and also near Trapezunt (Handel-Mazzetti, 1909, Ann. Nat. Hofmus. Wien, 23). The scattered stands of heather in North America are most probably the result of introductions (Hultén, 1958, The Amphi-Atlantic Plants).

The most highly elevated stands of *C. vulgaris* are to be found in southern Switzerland, in the Ticino (Tessin) canton at about 2700 m elevation, in the Rhatian Alps at 2680 m (Hegi, 1926, Illustrierte Flora von Mittel-Europa, 5,3), in the Wallis canton at 2460 m (Hegi l.c.), in the High Tatras at 2254 m (Paclová, 1971, Acta Facult. Rerum Natural. Univ. Commenianae, Botanica, 19), in southern Bavaria at 1950 m (Hegi, l.c.), in France in the mountains of Puy-de-Dôme and Cantal at 1800 m (Chassagne 1957, Flora D'Auvergne, 2), in the Bavarian Forest at 1455 m (Hegi, l.c.), and in Norway at 1350 m (Lied, 1952, Norsk Flora).

The distribution of heather on the Balkan Peninsula has been studied in detail by P. Fukarek, who has also prepared a map of the run of the southern limit of the species in that region (1963, Godišnjak Biološkog Instituta Univerziteta u Sarajevu, 18). The general maps of distribution of *C. vulgaris* have been published among others by E. Busch (1919, Flora Sibiri i Dalnjago Vostoka, 3), W. Beijering

(1936, Bot. Néerland, 33,2), R. Nordhagen (1938, Bergens Mus. Arbok Naturv., 1), H. Meusel (1943, Vergleichende Arealkunde, 2), A. N. Sladkov (1954, Trudy Inst. Geogr. Akad. Nauk SSSR, 61), and E. Hultén (l.c.).

C. vulgaris is a distinctly light demanding shrub and disappears as the shading of the environment increases. It grows on peat bogs, in sparse dry pine forests on poor soils, on acid humus soils and on sands and dunes. It frequently covers extensive areas forming the so-called heaths. On many of these besides heather there grow single pines or junipers. In Central Europe two types of heaths are known, on peats and on dry soils. The floristic composition of heaths is very diversified and phytosociologically it is little known. In the Mediterranean parts of Western Europe heather occurs in thickets with species from the genus *Cistus*, and particularly with *Lavendula stoechas*, and in the most southerly stands in Morocco together with *Erica umbellata*, *E. arborea* and *Pulicaria odora*.

In Poland the heather is known from the whole country, both in the lowlands and in the mountains. The most elevated stands beyond the Tatras have been found in the Gorce on Turbacz at 1305 m elevation (Kornaś, 1957, Monogr. Bot., 5), on the Gubałowskie Upland, on Palenica at 1140 m (Grodzińska, Pancer-Kotejowa, 1960, Monogr. Bot., 11,1), in Sądeczyzna in the Jaworzyna Range above Kamień at 1083 m (Pawłowski, 1925, Geobotaniczne stosunki Sądeczyzny), in the western Bieszczady, on Smerek at 1080 m (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20), in the Polica Range under Czernica at 990 m (Stuchlikowa, Stuchlik, 1952, Fragm. Flor. et Geobot., 8,3), on the Babia Góra at 813 m (Kotula, 1889-1890, Rozmieszczenie roślin naczyniowych w Tatrach), in the Bukowica Range on the forest edge near Dolżyca at 700 m (Grodzińska, 1968, Fragm. Flor. et Geobot., 14,1). In Eastern Karkonosze it has been reported from many associations, and the most elevated stand is under Śnieżka in an association of *Agrostis rupestris-Festuca picta* — 1570 m (Macko, 1951, Acta Soc. Bot. Pol., 21,4).

The heather grows in our country in dry sparse pine or birch forests with junipers. Sometimes it forms not very large heaths, particularly in places where forest was cut and it occurs together with *Sarothamnus scoparius* and species from the genera *Genista* or *Cytisus*. In the north of the country, as the gray dunes get stabilized it is one of the first shrubs to appear there, together with *Salix repens* and *Empetrum nigrum*. Further back it enters associations of peatland heaths from the order *Ledetalia palustris*, where it also grows with *Erica tetralix*, *Trichophorum caespitosum* subsp. *germanicum*, *Empetrum nigrum*, *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea*, *V. oxycoccus*, *Andromeda polifolia*, *Eriophorum vaginatum* and numerous species of *Sphagnum*. On the Baltic peats it occurs in clumps together with *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea* and *Empetrum nigrum*. It is a characteristic species for the association of barren meadows and heaths of the class *Nardo-Callunetea* and is represented in associations from the order *Nardetalia* (*Nardo-Callunetum*, and more rarely *Hieracieto-Nardetum*) and also from the order *Calluno-Ulicetalia*. Also it to be found in dry pinewoods of some variants in which besides the heather also such species as *Deschampsia flexuosa*, *Carex pilulifera* and *Vaccinium vitis-idaea* are to be found.

A map of the general distribution of heather in Poland has not been published before.

Вид охватывает своим сплошным ареалом почти всю Европу, за исключением южной части Апеннинского и Балканского полуостровов. В Европейской части СССР он распространен от зоны тундр на севере до южной границы хвойно-лиственных лесов на юге. На восток, в Западной Сибири, он доходит до Тобола и Иртыша. Данные о распространении его в Восточной Сибири неопределенные и требуют подтверждения (Коропачинский, 1975, Дендрофлора Алтайско-Саянской горной области). Островные местонахождения вида известны в верхнем течении Камы, на юго-восточной окраине Балканского полуострова, в Малой Азии, в северо-западной Африке (Марокко) и на Азорских островах.

На Балканском полуострове вереск обыкновенный отмечен в южной Болгарии, на хребте Странджа и на Родопях (Вылев, Ганчев, Велчев, 1960, Экскурсионна флора на България), а также в Европейской части Турции, в окрестностях Стамбула (Rechinger, 1938, Feddes Repert. Beih. 98). В Анатолии он растет между Бейкозом и Полонезкэйем (Browicz, 1973, in sched.), вблизи Зонгулдака (Birand, 1952,

Plantae Turcicae), а также около Трабзона (Handel-Mazzetti, 1909. Ann. Nat. Hofmus. Wien, 23). Вереск, встречающийся на разбросанных местонахождениях в Северной Америке, вероятно, является интродуцированным (Hultén, 1958, The Amphi-Atlantic Plants).

Наиболее высоко расположенные местонахождения вида находятся в южной Швейцарии, в кантоне Тичино — около 2700 и над ур. м., в Ретийских Альпах — 2680 м (Hegi, 1926, Illustrierte Flora von Mittel-Europa, 5,3), в кантоне Валлис — 2640 (Hegi, l.c.), в Высоких Татрах — 2254 м (Paclová, 1971, Acta Facult. Rerum Natural. Univ. Comenianaе, Botanica 19), в южной Баварии — 1950 м (Hegi, l.c.), во Франции, в горах Пюи-де-Доми Канталь — 1800 м (Chassagne, 1957, Flore d'Auvergne, 2), в Баварском Лесе — 1455 м (Hegi, l.c.) и в Норвегии — 1350 м (Lied, 1952, Norsk Flora).

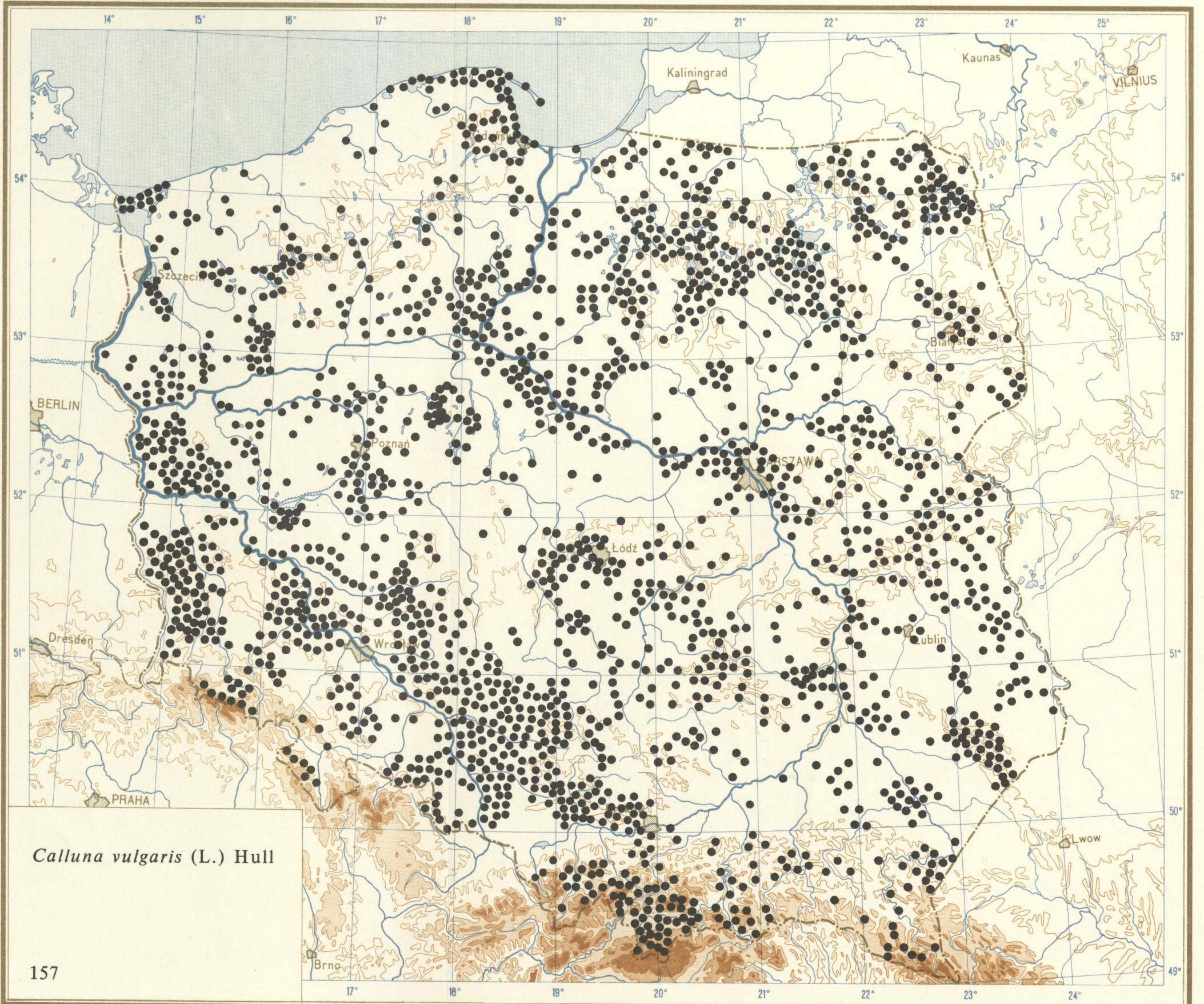
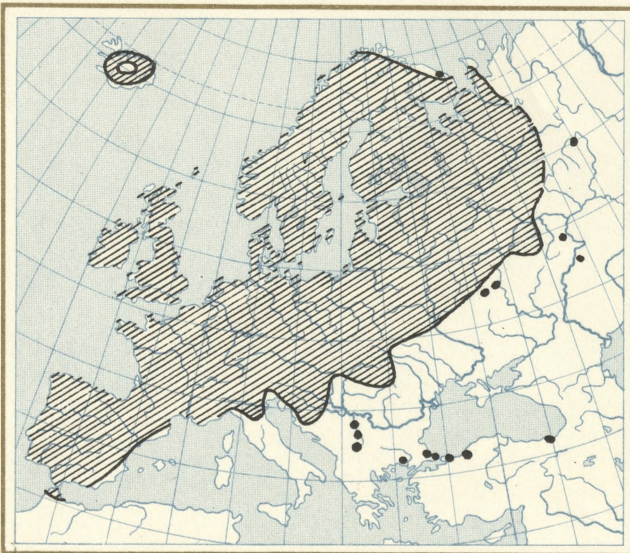
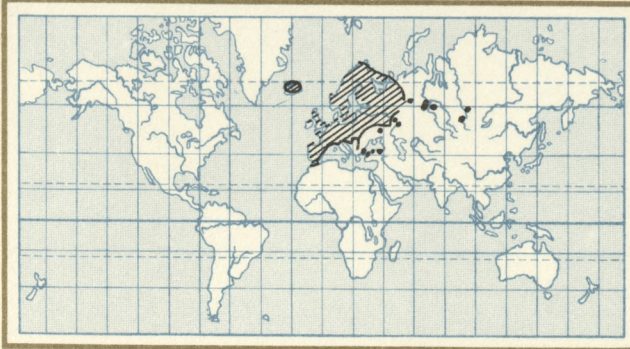
Размещением вереска обыкновенного на Балканском полуострове особенно занимался П. Фукарек, который составил карту южной границы ареала в этом районе (Fukarek, 1963, Godišnjak Biološkog Instituta Univerziteta u Sarajevu, 16). Общие карты ареала составлялись несколько раз (Буш, 1919, Флора Сибири и Дальнего Востока, 3; Beijering, 1936, Bot. Néerland, 3,2; Nordhagen, 1936, Bergens Mus. Arbok Naturv., 1; Meusel, 1949, Vergleichende Arealkunde, 2; Сладков, 1954, Труды Инст. Георг. Акад. Наук СССР, 61; Hultén, l.c.).

Вереск обыкновенный является исключительно светолюбивым видом, и он исчезает по мере затемнения местообитания. Растет на торфяниках, в осветленных и сухих сосновых лесах на бедных почвах, на кислых гумусовых почвах, на песках и дюнах. Часто занимает обширные пространства, образуя т. н. верещатники. На многих из них наряду с вереском растут единичные экземпляры сосен и можжевельников. В Средней Европе известны два типа верещатников — на торфяниках и на сухих почвах. Флористический состав верещатников очень разнообразен и они еще плохо изучены фитосоциологически. В присредиземноморских районах Западной Европы вереск растет в зарослях вместе с видам *Cistus*, но прежде всего с *Lavandula stoechas* а на самых южных местонахождениях, в Марокко — вместе с *Erica umbellata*, *E. arborea*, *Pulicaria odora*.

В Польше вереск обыкновенный известен по всей стране, как в низменных районах, так и в горах. Самые высокие местонахождения (помимо Татр) отмечены в Горцах, на Турбаче, — 1305 м над ур. м. (Kotnaś, 1957, Monogr. Bot., 5), на Губановской возвышенности, на Паленице — 1140 м (Grodzińska, Pancer-Kotejowa, 1960, Monogr. Bot., 11.1), в Сондечизне, на гряде Явожины над Каменем — 1083 м (Pawłowski, 1925, Geobotaniczne stosunki Sądeczyny), в Западных Бещадах, на Смереке — 1080 м (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20), на гряде Полицы, под Черницей — 990 м (Stuchlikowa, Stuchlik, 1962, Fragm. Flor. et Geobot., 8,3), на Бабьей Гуже — 813 м (Kotula, 1889-1890, Rozmieszczenie roślin naczyniowych w Tatrach), на гряде Буковицы, на опушке леса около Должицы — 700 м (Grodzińska, 1968, Fragm. Flor. et Geobot., 14,1). В Восточных Карконошах вид отмечен во многих сообществах, а выше всего поднимается под Снежкой, в ассоциации *Agrostis rupestris-Festuca picta* — 1570 м (Macko, 1951, Acta Soc. Bot. Pol., 21,4).

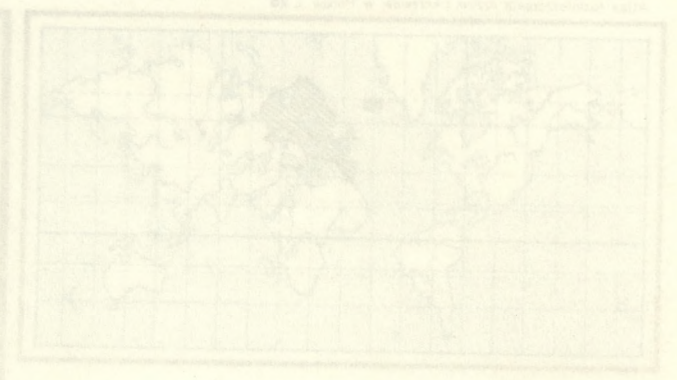
Вереск растет у нас в сухих, светлых сосновых или березовых лесах с участием можжевельника. Иногда образует небольшие верещатники, особенно на вырубках, вместе с *Sarothamnus scoparius* и видами *Genista* и *Cytisus*. На севере страны, по мере укрепления дюн, появляется как один из самых первых кустарников, наряду с *Salix repens* и *Empetrum nigrum*. На тылах дюн входит в состав торфянистых верещатников порядка *Ledetalia palustris*, где растет вместе с *Erica tetralix*, *Trichophorum caespitosum* subsp. *germanicum*, *Empetrum nigrum*, *Vaccinium uliginosum*, *V. vitis-idaea*, *V. oxycoccus*, *Andromeda polifolia*, *Eriophorum vaginatum* и многочисленными видами *Sphagnum*. Является характерным видом для мало продуктивных лугов и верещатников из класса *Nardo-Callunetea* и представлен в сообществах из порядка *Nardetalia* (*Nardo-Callunetum*, реже *Hieraciето-Nardetum*), а также из порядка *Calluno-Ulicetalia*. Кроме того, встречается в борах-беломошниках, в некоторых их вариантах, где наряду с вереском обычным появляются и *Deschampsia flexuosa*, *Carex pilulifera*, *Vaccinium vitis-idaea*.

Общая карта размещения вида в Польше до сих пор не составлялась.

Calluna vulgaris (L.) Hull

157

Calluna vulgaris (L.) Hull

127